

IGOR SAHNOVSKI

ZAVERA ANĐELA

S ruskog preveo

Dušan Patić

Čarobna
knjiga

Bog je odgovoran samo za čudo.

*Iz telefonskog
razgovora*

Predistorija
 KRATKI KURS RANOG
 IDOLOPOKLONSTVA

Ovde reskiram da narušim zaveru stidljive tišine oko jedne božje omaške – prve Adamove žene, čija, poput radijacije, nevidljiva prava niko nije uzimao u obzir. Stvaranje ženske osobe iz muškog rebra simpatična je većini nas kao tradicionalni izgovor za ganuće prema vlastitoj „isuviše ljudskoj“ prirodi. Premda obešenjački eksperiment s rebrom beše drugi iznuđen pokušaj nakon blistavog neuspeha prvog pristupa.

Pre n. e. Sve je bilo započeto na iskren način: ako je Adam stvoren iz Prvobitne gline, onda, pitanje je, koji materijal iskoristiti za njegovu dragu prijateljicu. Razume se, isti – prvobitni. Takvu je on i stvori, postarao se za to. Do te mere nepodnošljivu za muške oči da je lakše s uživanjem gledati sunčevu koronu.

Tajna nije u tome u kojoj meri je Lilit bila zgodna, nego u toj dimkastoj supstanciji koju je, pridržavši kao oblačak između nepca i jezika, On pažljivo uduvao u njeno telo. Kasniji romantičarski pesnici nazivaće tu astrohemiju „oličenjem ženstvenosti“.

Kada se zamagljena slika ohladila na jutarnjem vetru, a svetska optika vratila u oštar fokus, postalo je jasno da Lilit uopšte nije sposobna da pripada. Niti Adamu, niti bilo kome drugom.

Kako je ona i pored toga izgledala? Savremeni ilustratori pripisuju Lilit neku poročnu uzvišenost i fatalnu otuđenost. Ogromne krvave usne na smrtno belom licu. Napete ljubičaste bradavice, tanki dečaćki torzo i debelu pozadinu. Ili je iznuren žedni vampir ili priviđenje iz ženskog manastira.

Na krajnje retkim u stene urezanim crtežima iz ledenog doba, Lilit je više nalik na *životinju* nego što su same životinje – lavovi, bizoni i divlji konji. I sve što ona tamo s velelepnim bestrašćem izražava svodi se na jednu jedinstvenu svrhu i smisao – sam njen pol.

N. e. Upoznavanje se odigralo u odeljenju za obuču provincijske prodavnice gde nije bilo ni podnih ogledala, štaviše ni sedišta za probu. Najpre je ona odbacila njegov smišljeni način uzajamne pomoći, da bi se onda previše odlučno izula do najlonki. Smešno je reći, ali to je bilo dovoljno.

Na ovaj način oni su i započeli – od zaustavljenog daha i izbora dominantnog položaja: ko će iznad koga biti i za šta se držati odrešenom rukom. U to vreme njena uloga mogla se okarakterisati kao zavođenje na najvišem nivou: kad osvajaš bez napora, samo jednim pogledom i činjenicom postojanja – do potpunog ukinuća okolnog života. U svemu ostalom ona se činila neverovatno neiskusnom.

Međutim, neposredno pre prve prisnosti, ona mu je poluozbiljno pripretila da će pomeriti pameću bude li saznao njenu omiljenu pozu. On je čvrsto obećao da neće. Ispostavilo se tako: „ona“ leži na podu, „on“ je iznad nje.

Već van granica fantazije, ova neizbežna mizanscena¹ dopušta da se opiše isključivo jezikom snažnog lupanja srca, golih jamica

¹ Položaj glumaca na sceni u odnosu jedan prema drugom i okolnih rekvizita u svakom trenutku izvođenja. (Prim. prev.)

i nežnih izglađenih bora, nepristojnim nabreknućem i vlažnim zabačenim zijanjem, ledenim žmarcima i tananim žarom. Stajanje „iznad“ diktiralo je samoosećanje čutljivo štrčecég božanstva koje visi sred galebova i albatrosa nad opojnim raskriljenim ostrvom. Kupljene prekjuče, ženske sandale samovahu na obali od keramičkih pločica.

Pre n. e. Smatra se da je prvu svoju kćer, koja nije bila valjana Adamu, nezadovoljni tvorac jednostavno razvejaao po svetu, kao zlatno žito. Prema drugoj, verovatnijoj verziji, Lilit je samovoljno pobešla od Boga i suvišnog supruga.

Najneobičnija stvar u tom bekstvu beše to što je svet, kud se ona uputila, još uvek bio sasvim bezljudan. No njoj, zaista, nije bio potreban niko! Razjareni anđeli baciše se u poteru i negde kraj Crvenog mora sustigoše begunicu. Uloviše je, da bi je sad za sva vremena pustili – na sve četiri besprizorne strane. Ali oni prvo od nje iznudiše zakletvu: nikada, nikada, niti u snu ni u bunilu, ne smeju joj izleteti iz usta zvuci triju tajnih imena (mi sada tačno znamo koja su to imena). Četvrto, zabranjeno svima, beše ime same Lilit.

N. e. Lošu relativnost „vrha“ i „dna“ oni oboje prosto zaboraviše, kad važnija od svake uloge „iznad“ i „ispod“ postade želja za sjedinjenjem i prodiranjem. Kad svako udubljenje i uska praznina želi da bude ispunjena, do samih dubina, a svaka usijana izbočina – da iščezne, smestivši se bez ostatka. Kada se veru, kao po stablu, i, sad već razdvajajući se iz stiska, nakon žestokog eksplozivnog ljuljanja uzvijaju se, tope, gube se, teku. Kada se maze, ljube i sišu, stapaju u jedan miris i otiču jednim snažnim mlazom. Ona reče zaglušujućim šapatom: „Hej, kako je u prirodi sve čudesno ustrojeno.“

Lilit nije dostojna ničega. Hvale je vredna samo ljubopitljiva, razborita, slatka, praznoglava Eva. Njene kćeri – maltene su sav ženski rod. Lilitine kćeri znaju jedino neki beznadežni bezumnici. Ali uprkos svemu srećno-nesrećni Adam, nahranjen, milovan, uljuljkan od Eve, u neprohodnom čestaru vlastitih grozničavih noći, i dalje tiho čezne za tom – prokletinjom, čije ime štaviše ne sme ni da izgovori.

PRVIDEO

*Nisi li uvek
rasejan bio usled očekivanja, kao
da ti voljenu sve nagoveštava? (Gde ćeš
priviti nju, kad velike neznane misli
čas ulaze u tebe, čas izlaze, i često
ostaju preko noći?)*

Rajner Marija Rilke – *Devinske elegije*²

² Preveo Branimir Živojinović (Rajner Marija Rilke – *Odabrani stihovi*, Školska knjiga, Novi Sad, 2004). (Prim. prev.)

Prva glava ŽENSKI PORTRET

Od vremena Huane Lude³ svet nije bio udostojen takve strasti. Premda mu, ako ćemo pravo, i nije bilo do nje. Kad galeoni⁴ armade behu potopljeni olujama Lamanša i zapaljenom smolom s engleskih brandera⁵, činilo se da ništa strašnije ne može da se dogodi.

Ali u budućnosti se još, kao senka vešala, nazirala nacionalna katastrofa, gubitak rajskih ostrva Novog sveta, kraljevskog blaga i sramota. Šta je na fonu te nesreće mogla da znači beznačajna smrt jedne dražesne, pre vremena ostarele devojke, mada iz veoma ugledne porodice?

Ova propala devojka, po imenu Marija del Rosario, imala je zastrašujuću sličnost s Huanom Ludom – vladarkom Kastilje, Aragona i leša vlastitog muža.

³ Huana I od Kastilje (šp. Juana I de Castilla; Toledo, 6. novembar 1479 – Tordesiljas, 12. april 1555) bila je španska kraljica. U istoriji je poznata kao Huana Luda zbog opsesivne ljubavi prema svom suprugu Filipu Lepom, koja je na kraju i učinila da izgubi razum. Sve titule je nasledila od svojih roditelja, Izabele I od Kastilje i Fernanda II od Aragona, i time je ujedinila Španiju pod jednom krunom počev od 16. januara 1516. Iako je proglašena mentalno nesposobnom za vladanje i zatvorena u Tordesiljasu, formalno će vladati zajedno sa svojim sinom Karlom I od Španije do svoje smrti 1555. godine. (Prim. prev.)

⁴ Galeon je vrsta ratnog i trgovačkog broda, jedrenjaka. S mora je nestao početkom 18. veka. (Prim. prev.)

⁵ Brander je ratni brod na jedra ili vesla, napunjen zapaljivim materijalom koji se puštao na protivničke brodove kako bi ih zapalio i uništio. (Prim. prev.)

Porodična legenda, koju su mom bliskom prijatelju s Čistih prudi⁶ ispričali njegovi pokojni roditelji, pre njih donesena putem predaka po muškoj liniji i saopštavana praznovernim šapatom – uključujući tu i dečje noćne jeze – glasi ovako.

Marija del Rosario, čiji starinski za života sačinjen portret, naslikan uljanim bojama, visi kod prijatelja na golom zidu njegove samačke spavaće sobe, digla je ruku na sebe s nepunih 27 godina. Krajnje zaljubljena u jednog čuvenog zavodnika, umoljčanog burnom biografijom, no pritom strašno sentimentalnog, odbacila je valjanog mladoženju plave krvi kojeg joj je izabrao njezin despotski brižan očuh.

Samoubicu, iako je prezrela nebeske i ljudske zabrane, ipak rešiše da tajno opoje. To preuze na sebe da izvrši jedan mladi opat, kog ostaviše preko noći nasamo s pokojnicom u kapeli.

Sutradan ujutro tamo ne nađoše nikoga – ni nju, ni sveštenika. Njega, uzgred rečeno, više nikad i nisu videli. Zato viđaše nju. Ova žena stade da se ukazuje muškarcima svoje loze svaki put neposredno pre njihove smrti. Poslednji koji ju je video bio je otac mog prijatelja, koji je umro pre tri godine.

Do tog trenutka slušao sam ne baš pažljivo, s pola uha. Domaćinski pas Tim, zlatni retriver, kojeg nijednom nisu vodili u lov, kao znak najvećeg poverenja doneo je i stavio mi na dlan svoju pseću radost, jedinstvenu za čitav život igračku – izgrizeni gumeni kolut. On je, očevidno, imao želju da unese promene u neveselu ljudsku dokolicu.

„Tima, hajde idi bolje na svoje mesto“, predloži domaćin.

Pas se odvuče, glasno uzdišući, u predsoblje na prostirku, da bi se odmah vratio s osećajem da je ispunio svoju dužnost i leže kraj naših nogu.

⁶ Чистые пруды (rus.), zvanično još i Чистый пруд – simpatično jezerce (ribnjak) u Moskvi. Leti se tu puštaju jedrilice, a zimi se pretvara u klizalište. Isto ime nosi i bulevar i park oko njega. (Prim. prev.)

„Oprosti, nisam razumeo: u kom smislu se ona počela ukazivati?“

„Pa, jednostavno, neočekivano se pojavljivala – dopuštala sebi da je vide. Potom je opet nestajala.“

„A kako su je oni prepoznavali?“

„Pa eto, ovde je portret! Svi moji rođaci su više nego dobro poznavali njeno lice.“

Ustao sam da izbliza razgledam platno koje je visilo iza mene, na delu zida bez polica. Knjiga, razmeštenih u ovom stanu, dostajalo je za malu rejonsku biblioteku; gomilale su se i uzdizale poput vavilonskih kula na svim horizontalnim površinama, uključujući prozorske daske i pod, ali su se s dužnim poštovanjem razdvojile oko jedne stare slike, stvarajući privilegovanu zonu nedodirljivosti i praznine.

Skromnih dimenzija, mračni portret u drvenom ramu bio je pokriven ili čađu ili kondenzovanim isparenjima i izdisajima nekoliko pokoljenja preminulih ljudi, koji videše isto što ovog časa videh i sam.

A video sam ženu, približno tridesetih godina, koja je, strašno je i pomisliti koliko davno, sela uspravno nasuprot slikara i oborila oči – tako da je umesto pogleda on bio prinuđen da slika velike tamne očne kapke, koji su izražavali ništa manje nego najdublju tišinu.

Kroz malu mrežu sitnih pukotina sloja boje zračilo je bledo izduženo lice. Kovrdžavi kratki pramenovi, koji delimično zasenčiše čelo, neznatno upali obrazi, jako ispucale usne, dugi vrat i uska ramena, zaštićeni čipkastom mantiljom⁷. Bela haljina, obuhvaćena ispod grudi širokim svilenim pojasom, bez obzira na lakoću, samo je isticala vekovnu mršavost ove žene.

⁷ Mantilja (šp. mantilla, lat. mantellum) – dugačka marama od čipke koju žene u Španiji nose na glavi i koja im pokriva deo lica i dopire do pojasa. (Prim. prev.)

U sličnoj haljini privlači pažnju vojvotkinja od Albe na čuvenom portretu slikara Goje. Međutim, autor tog platna ni izdaleka nije bio poput Goje. U njegovom načinu ne preovlađuje jaka originalnost, premda on, po svemu sudeći, nikoga nije podražavao. Gotovo eksplozivna unutrašnja sabranost i poletna izduženost siluete, koje bi neki znalac nazvao elgrekovskim, u ovom slučaju više su nametnuti karakterom i fiziologijom samog modela.

Oboren pogled nije poništio prepoznatljive odlike. Kad bih susreo tu ženu u stvarnom životu, prepoznao bih je bez greške – moguće, zahvaljujući beduinskom obliku očiju, puteno prćastom duguljastom nosu, ivicama očnih kapaka, izduženim i naglašenim kao po staroegipatskoj modi, da i ne govorim o mladežu između oka i leve slepoočnice.

Ne odmah, no ipak sam odlučio da upitam prijatelja šta se zaista desilo s njegovim ocem neposredno pre smrti. Koliko sam ga znao, bio je to veoma trezven, zdravomisleći čovek, stručnjak za fiziku čvrstog stanja, najmanje sklon ka proizvoljnim halucinacijama ili mističnim pričama.

„Otac je u subotu-nedelju otišao u daču. Imao je tamo malu radnu sobu. Sedeo bi do kasno u noć, radio ili naprosto čitao. Uveče, početkom osmog sata, još nije bilo mračno, sedi on s knjigom za stolom, upravo naspram prozora, dosta dugo već sedi. Komšijski pas nije lajao, nikakve zvuke nije čuo – jednostavno osetio je da ga neko posmatra. Podiže pogled: ona stoji s druge strane prozora i gleda. Postojala je neko vreme i otišla – vrlo brzo.

„U ponedeljak me otac pozove i veli: 'Arsenije, nećeš poverovati, ali ona se pojavila.' Odmah sam naslutio o kome se radi. Pitam: 'Baš ona? Jesi li siguran?' 'Jesam'.

„A kroz dve nedelje doktori mu otkriše uznapredovali rak pluća. On je to, u principu, vrlo spokojno podneo, dostojanstveno

se držao. Iako bih mu oprostio svaku suzu. Mene je sve to mnogo više pogodilo. Pred samu smrt on mi reče: 'Ti', kaže, 'nemoj sad da kloneš duhom, u našoj porodici, osim tebe, muškaraca više nema.' Nisam nameravao da očajavam, ali znaš... Nakon njegove sahrane iskrslo je takvo osećanje da je sve, sav život, sada krenulo nizbrdo. A potom još jedna za drugom izbiše razne boljke.“

Prijatelj pomilova dremljivog psa i dodade, osmehujući se:

„I tako, vidiš. Sad je, nesumnjivo, moj red da čekam rođaku!“

Poslednja rečenica zazvučala je takvim krhkim, promuklim tonom da sam zadrhtao. Snažan čovek, počeo je da se straši smrti i na posredan način požalio se na vlastiti strah. U izvesnom smislu to je bilo kršenje našeg tajnog dogovora.

Tako je ispalo da je u mojim odnosima s Arsenijem, kao i sa svim ljudima koje sam voleo, gotovo uvek bila prisutna neka izvesna hladna distanca, kao provetren prostor koji ti omogućava da prođeš bez gušće preterane prisnosti, i utoliko pre bez te kasarske familijarnosti koju neke šaljivčine dopunjavaju nepristojnim željama: „Budi skromniji, i tad će te svi voleti!“ U takvim slučajevima mislim: pa bolje je i da me ne vole, da me nekako zaobiđu.

Mi nismo imali zajedničkih avantura, zajedničkih grehova, prestupa ili podviga. Nije bilo zajedničkih ljubavi, zajedničkih poslednjih para i zajednički pojeđenog tovara soli.

Zato smo mogli da se dogovorimo oko nekih glavnih stvari, koje se postižu, po pravilu, po cenu javne dimljive samoće, iritiranih očiju, a ponekad su pristupačne pogledu potpuno izolovanog pojedinca koji je okrenut licem prema zidu.

Na primer, dogovorili smo se o tome da nikada, nipošto, apsolutno ni od koga na svetu ne treba očekivati zahvalnost. Najbolje je ubrojiti je u kategoriju najboljih, najvrednijih i najsrećnijih stvari,

koje su uvek slučajne, uvek padaju s neba. Zahtevati zahvalnost je nezamislivo (osim – od samoga sebe), računati na nju – glupo. To je bremenito kancerogenim uvredama i ubistvenom neblagodarnošću u pogledu sopstvene sudbine.

Naš drugi dogovor ticao se potpuno sumorne teme. Istine radi reći ću da su ti razgovori najmanje nalikovali na turobna filozofiranja dva prezasićena Čajlda Harolda (imali smo tada zajedno 49 godina), više na – prostodušno-poverljivu razmenu trofejima, zadobijenih u procvalim rezervatima svetske klasike, u promajama išibanim skverovima i svodovima naše neugodne mladosti.

Tog dana dođoh k njemu od antikvara s malom sivkastoplavom knjigom u platnenom povezu, gde sam pronašao zapanjujuće priznanje firentinskog monstruma i genija, najzagonetnijeg Italijana, koji je zurio u ljude s takvom bespoštednom pažnjom da su ponekad ozbiljno sumnjali da nije ljudskog porekla.

Ovaj rođeni Toskanac je potajno od svih svojeručno secirao i neopisivo unakazio desetak ukradenih leševa – samo zato da prouči ustrojstvo nekih vena. Vensku strukturu je on uspešno dogledao, a onda neočekivano načinio naopak zaključak: ustrojstvo ljudskog tela je jednostavno čudesno – upravo zato se duša, bez obzira na svoju božanstvenost, tako mučno rastaje od tela u kojem je boravila. „I čini mi se, zaključí on, „da njene suze i tuga nisu bez osnova...”

Upravo me je ova neobična tvrdnja – „nisu bez osnova“ – i zapanjila. Dakle, ako je verovati našem renesansnom monstrumu, i strah od rastanka s životom, i gorka žalost, i sav užas gubitka rođenog tela – faktično su samo opravdana tuga zbog propasti telesne arhitekture, raskošnog fiziološkog prebivališta.

„E da“, odazvao se prijatelj. „A besmrtna duša bi, prema tome, u stvari trebalo da napljuje tu znojavu podrtinu, materijal za mrtvačnicu. Ali njoj je, znaš, veoma žao oštećene imovine!“

Bilo nam je malčice smešno i bilo nam je jasno da mila bahatost božanske duše (čak i ako je, po svojoj suštini, opravdana) uza sve ima potrebu za tačnim i jednostavnim odgovorom koji ne bi opovrgnuo taj visoki položaj besmrtnice, ne bi ga zgužvao kao leptirova krila, nego samo malo prizemljio, ostavljajući netaknutim blistajući polen.

I mi smo gotovo odmah pronašli odgovor kod tada već poluzabranjenog ruskog autora, koji je, slučajna podudarnost, bio veoma sklon istoj Toskani, bezmerno patio i tugovao za njom, vezan za svoje nepodnošljivo prelepo, državno zemljište i koji se, sasvim se dobro snalazeći bez sakaćenja leševa, odlikovao ništa manje netremičnim pogledom.

„... I u carstvu mrtvih nema divnih ruku preplanulih“⁸, eto šta reče.

I nakon takvih reči poželjno je začutati, barem nakratko. Zato što – ma kojem se bogu ti molio, ma kakvoj uzvišenoj milosti nadao – u carstvu mrtvih nema divnih ruku preplanulih, i od te misli počinje da ti biva fizički bolno.

Retko smo započinjali ovakve razgovore, no oni su opstajali među nama kao neka vrsta sistema postignutih dogovora. I u skladu s tim sistemom, recimo, bojati se smrti bilo je malo sramotno i uopšte opasno – ne stoga, sačuvaj bože, što smo pretendovali na nekakvu posebnu hrabrost. Ne, premisa je bila jednostavnija: biti u bilo kojem uzrastu samo je po sebi sreća i

⁸ Stih iz pesme „Predaleko je još proleće“, napisane 1917. godine, iz zbirke „Tristia“ (1922), ruskog pesnika Osipa Mandeljštama (1891–1938), koju je preveo Branko Miljković. (Prim. prev.)

dovoljno zanimljivo iskušenje. A to da nam posle još predstoji i smrt – takođe je interesantno.

Bilo bi nam potrebno tri stotine godina života kao odrasle osobe da bismo primetili: duša postepeno postaje smrtna. Stotine bespoštedno zrelih godina da bi postalo jasno: bilo koja bahatost na temu smrti ili štaviše istinska lična hrabrost privilegija je usamljenog čoveka, kojeg je mimoišlo blisko srodstvo s bilo kim. Što je više u tvom životu te iste bliskosti, to su jače brige i strahovi, to se čvršće hvataš za život. Zapravo, sama teritorija unutrašnje slobode opasana je i stisnuta merom iskrene privrženosti.

Uza sve to legendarni Toskanac se, štaviše, odvažio da izmeri proporcije neslobode i da ih s pedantnošću računovođe označi u svojim papirima ogledalnim šifrovanim rukopisom:

„Ako si sam, onda u potpunosti pripadaš samome sebi. Ako se pored tebe nalazi barem jedan čovek, tad pripadaš sebi napola ili čak i manje, srazmerno nepromišljenosti njegovog ponašanja; a ako je pak pokraj tebe više od jedne osobe, onda uranjaš u plačevno stanje sve dublje i dublje.“⁹

Ali za nas obojicu kudikamo je bliži bio nerazuman zaključak omiljenog pesnika, saopšten s nepromenljivošću fizičkog zakona: „Ne odvezati pričvršćeni čun“¹⁰ – ovaj stih poput verne senke pratiće me potom čitav život.

A te večeri, kad sam čuo od prijatelja: „Sad je, nesumnjivo, moj red da čekam rođaku!“, između nas se nespretno postrance protisnula takva razorna tišina da sam osetio: još trenutak i naše otuđenje biće dublje od nekakvog sumanutog Marijanskog rova. Bilo koja reč pretila je da postane neoprostiv prostakluk. Dopustio sam sebi samo da napomenem:

⁹ Pisac koristi čuveni citat iz „Dnevnika“ Leonarda da Vinčija (koristio ga je i Vazari). (Prim. prev.)

¹⁰ Stih iz pesme Osipa Mandeljštama „Uzmi na sreću iz mojih dlanova“ iz novembra 1920. (zbirka „Tristia“, 1922), koju je preveo Branko Miljković. (Prim. prev.)

„Imao sam utisak da ti veruješ u čudo više negoli u neku brojku pi.“

„Zaista je tako. Ako ćemo iskreno, to je jedino u šta sada još verujem.“

„U tom slučaju, zašto se u potpunosti ne osloniti na njega?“

On se iznenada razvedrio, počeo da se smeška, otišao da pripremi čaj i, već nalivajući vreli crno-zlatnožuti napitak u šolje, odgovorio je bez i najmanje ironije:

„I da znaš, verovatno ću da probam.“